

Geschiedenis van de ridderschap van Utrecht

<https://hdl.handle.net/1874/235017>

mm 11706

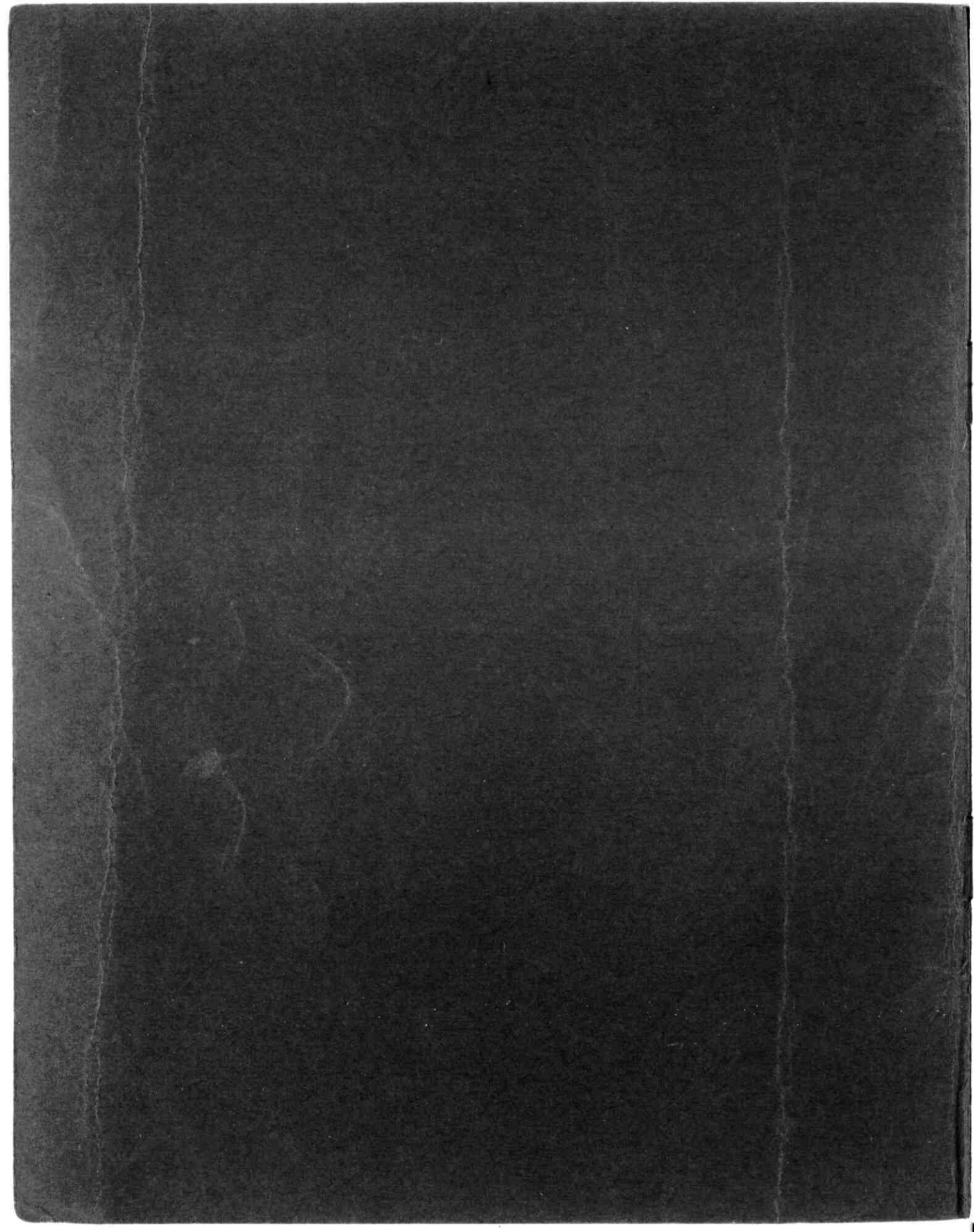
Br. qu. CVIII, 3

GESCHIEDENIS
VAN DE RIDDERSCHAP VAN UTRECHT

door Prof. W. J. P. van der Meer

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

GESCHIEDENIS
VAN DE RIDDERSCHAP VAN UTRECHT

door Prof. Mr. W. F. Prins

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0738 5739

GESCHIEDENIS
VAN DE RIDDERSCHAP VAN UTRECHT

E R R A T A

- Blz. 13 2de regel van boven: „calvinisische” te lezen:
 „calvinistische”
- Blz. 14 4de regel van boven: „da” te lezen: „dat”
- Blz. 14 9de regel van boven: „Nasau-Zuylestein” te lezen:
 „Nassau-Zuylestein”
- Blz. 14 15de regel van boven te beginnen met het leesteken (
- Blz. 14 15de regel van boven: „republiek” te lezen: „republiek”
- Blz. 15 10de regel van onderen: „teken” te lezen: „tekent”
- Blz. 16 7de regel van boven na „ingezetenen,” toe te voegen het
 leesteken ”.
- Blz. 20 13de regel van onderen: „gdheid” te lezen: „gendheid”
- Blz. 20 12de regel van onderen: „vonis” te lezen: „vonnis”
- Blz. 21 13de regel van boven: „comporaties” te lezen:
 „corporaties”
- Blz. 24 13de regel van boven: „net” te lezen: „niet”

In staat A

- Blz. 32 In de 10de naam: „Amerongenv an” te lezen: „Amerongen
 van”
- Blz. 33 In de 1ste naam: „Notewisch” te lezen: „Natewisch”

In staat C

- Blz. 34 doorhalen onder „Jhr. W. N. (de) Pestors van
 Cattenbroek” dezelfde naam, die herhaald is zonder het
 predicaat Jhr.

In de verwijzingen

- Blz. 36 3de regel van boven: „bzein” te lezen „begin”

INHOUD

	blz.
§ 1. Ontstaan en betekenis der ridderschappen	5
§ 2. De ridderschap van Utrecht tijdens de Republiek	12
§ 3. De ridderschappen van 1814-1850	17
§ 4. De ridderschap van Utrecht als politiek lichaam	22
§ 5. De ridderschap van Utrecht van 1851-1880	29

§ 1. ONTSTAAN EN BETEKENIS DER RIDDERSCHAPPEN

De op 17 juli 1880 opgerichte vereniging „De Ridderschap van Utrecht” is, in volgorde van tijd, de vierde corporatie, welke deze naam mag dragen. Zij is weliswaar, gelijk blijken zal, niet de rechtsopvolgster van haar drie voorgangsters-naamgenoten, maar daarom is haar benaming nog niet willekeurig gekozen. Het spreekt vanzelf, dat de ridderschappen van thans naar aard en functie aanzienlijk verschillen van de ridderschappen, die in de landsheerlijke tijd een „stem in staat” hadden en vervolgens, gedurende de Republiek der Verenigde Nederlanden zelfs mededragers werden van de provinciale souvereiniteit, en ook is het duidelijk, dat haar positie een andere is dan die van de in 1814 herstelde ridderschappen, die als kiescolleges voor de provinciale staten een publiek-rechtelijke taak uitoefenden, maar nochtans zijn de ridderschappen van heden met deze lichamen verbonden als organisaties van tot de adelstand behorende personen, die er blijkens hun lidmaatschap prijs op stellen een traditie van eeuwen in stand te houden voorzover zulks onder de huidige omstandigheden mogelijk en gepast is.

Voor ons hedendaags taalgevoel wekken de woorden „ridderschap” en „ridder” onmiddellijk associaties met begrippen als „edel” en „ruiter”, maar zo is het niet altijd geweest. Ridder is de Nederlandse vorm van het middelhoogduitse woord „Riter” of „Ritter”, dat voor de eerste maal omstreeks 1060 verschijnt en dan gebruikt wordt als vertaling van het latijnse „miles”, dat niet meer betekent dan krijgsman, gewapende. Het daarvan afgeleide woord „Ritterschaft”, dat ongeveer zestig jaar jonger is, duidt op de hoedanigheid van ridder of op de gezamenlijke ridders en volgt in betekenis natuurlijk de ontwikkeling van het stamwoord, welke ca. 1225 zover is voortgeschreden, dat „ridder” dan niet meer de vertaling is van „miles”, maar de specifieke benaming van degenen die bereden ten strijde trekt. Dat is in deze tijd niet typerend voor de edelman, doch voor de welgestelde dienstman, die zich de weelde van een paard en een daarbij passende uitrusting kan veroorloven. Uit deze klasse van gegoede dienstlieden, die voor hun diensten veelal door de landsheer beloond worden met goederen, die zij door anderen laten bewerken, groeit de ridderschap in zijn klassieke vorm, wier maatschappelijk aanzien weldra zo groot wordt, dat het ook voor mannen van vrije en zelfs van edele geboorte aantrekkelijk wordt toe te treden. Het onderscheid tussen edelgeborenen, vrijen en dienstlieden gaat als gevolg daarvan minder tellen dan het onderscheid tussen degenen, die als ridder of cnap tot de ridderschap behoren en degenen, die daarbuiten staan. Voor de leden van de ridderschap staan de hoogste functies, niet alleen op militair gebied, open en

deze bevoorrechte positie wekt dan, zoals gewoonlijk, de neiging op om de groep naar beneden af te sluiten: de hoedanigheid van cnapé is dan niet meer bereikbaar voor ieder die over voldoende middelen beschikt om als een ridder te leven (dat wil vooral zeggen: niet met zijn handen te werken), men moet „ridderboortig” zijn, d.w.z. geboren uit een familie, die van oudsher het leven van een ridder heeft geleid.

Dit proces is natuurlijk niet overal in gelijk tempo en vermoedelijk nergens zo rechtlijnig verlopen als hiervoor werd geschetst, maar het resultaat is wel geweest, dat op de duur de termen „ridder” en „edele” als synoniemen worden gebruikt, al blijft men zich binnen de ridderschap het onderscheid tussen mannen van edele en niet-edele herkomst nog lang bewust. De edelgeborene die zich maatschappelijk niet kan handhaven is dan in de meeste streken reeds uit het gezicht verdwenen: hij is opgegaan in zijn boerse omgeving, maar het komt wel voor, dat zijn nazaten, wanneer de fortuin hun gunstiger is, later weer opduiken met pretenties, die — al naar ’t valt — wel of niet gehonoreerd worden.¹⁾

Het optreden van de gezamenlijke edelen (of een aantal van hen) als een corporatie, die een stem in de staat heeft, hangt samen met de vorming der landsheerlijkheden, territoriale rechtskringen binnen het verband van het Rijk, waarvan de (geestelijke of wereldlijke) heren hun gezag zodanig weten te consolideren, dat zij zich vrijwel als onafhankelijke vorsten kunnen gedragen. Als landsheer hebben zij zekere — veelal van de Keizer afgeleide — rechten, maar hun gezag is niet onbeperkt: voor ingrijpende maatregelen als de invoering van nieuwe belastingen en nieuwe wetten zijn zij aangewezen op de medewerking van „het gemene land”, dat zich uit kan spreken bij monde van de vertegenwoordigers der erkende „standen”. Zo ontwikkelt zich uit of naast de raad van de landsheer een vergadering van vertegenwoordigers dier standen, die allengs, onder de naam van „staten” of „landdag” een vaste samenstelling krijgt. Heeft de ridderschap eenmaal een erkend recht op een stem in de staat verworven, dan ontstaat ook allicht de behoefte om haar zodanig te omlijnen, dat zij niet langer alle in het gewest gevestigde of gegoede edelen omvat, doch alleen dezulken, die van oudsher tot de adel des lands behoren of daarmede — met name uit hoofde van verzwagering met inheemse geslachten — op één lijn gesteld kunnen worden.

Het exclusivisme der als leden van de staat erkende ridderschappen is ongetwijfeld in belangrijke mate gestimuleerd door de omstandigheid, dat aan het lidmaatschap naast politieke invloed en uitzicht op hoge ambten ook veelal directe materiele voordelen verbonden zijn. Men denke b.v. aan het bestaan van jofferenstiften, die aan de ongehuwd gebleven dochters van edelen een passend bestaan waarborgen en waarvan

het belang zo hoog wordt aangeslagen, dat het in de tijd der Hervorming voor de adel een punt van overweging wordt, hoe het bij een eventuele overgang naar het Protestantisme met de goederen van deze stichtingen zal gaan. De voorstelling, dat zij haar ontstaan en vermogen danken aan de vrijgevigheid van vorige generaties van edelen geeft voet aan de leer, dat de oude bestemming gehandhaafd dient te worden. Waar het, zoals in de Noord-Nederlandse provinciën, zover komt, dat men de landsheer de gehoorzaamheid opzegt, dient zich nog een tweede argument aan: als mededragers van de souvereiniteit hebben de ridderschappen in ieder geval aanspraak op een aandeel in de voormalige geestelijke goederen, zoals zij ook een aandeel hebben in de door de staten te vergeven ambten.

Het is hier niet de plaats om in den brede uiteen te zetten, hoe het proces der vorming van ridderschappen zich, in ieder gewest waar het plaatsvond op eigen wijze, heeft voltrokken: wij volstaan met een korte beschrijving van de toestand, zoals deze zich in de provinciën, die tot de Republiek der Verenigde Nederlanden behoord hebben, geconsolideerd heeft. Daarbij zal blijken, dat de ridderschap als zodanig een stem heeft gehad in de staten van Holland, Utrecht, Gelderland en Overijssel, en dat die stem niet overal even zwaar gewogen heeft. ²⁾

In de *staten van Holland en Westfriesland* (zoals tijdens de opstand de gangbare benaming wordt) worden negentien stemmen uitgebracht: één door de ridderschap en een door elke van de achttien stemhebbende steden. Het overwicht berust dus duidelijk bij de steden, maar de invloed van de ridderschap, die hier als elders geacht wordt het platteland te vertegenwoordigen, is in de regel wel groter dan men uit de cijfers zou opmaken, omdat zij als eerste lid recht heeft op het voorzitterschap en omdat haar woordvoerder, de pensionaris der edelen, tevens raadpensionaris van Holland is.

De hollandse ridderschap is een zeer besloten college. In de eerste plaats gelden hier, gelijk ook in de andere gewesten, eisen op het gebied van godsdienst (de „ware Gereformeerde religie” ^{2a)}) en leeftijd en moet men in het bezit zijn van een riddermatig goed of, op zijn minst, van een ambachtsheerlijkheid, die rechtstreeks van de staten in leen gehouden wordt, maar niet ieder die aan de eisen voldoet, wordt toegelaten. Reeds in de landsheerlijke tijd was het gewoonte geworden, dat slechts een klein aantal edelen (bij voorkeur uit oude hollandse geslachten) opgeroepen werd en onder de Republiek heeft de ridderschap (die zelf over de toelating beslist) deze gedragslijn voortgezet. Het aantal leden is zelden groter dan twaalf en deze behoren tot een nog kleiner aantal families. Namen die men geregeld tegenkomt zijn Brederode, Van Schagen, Van Boetzelaer, Van Wassenaer en Van Wyngarden. De Van der Duyns, ze-

ker een van Hollands oudste geslachten, verschijnen eerst weder nadat zij in de tweede helft van de zestiende eeuw tot de Hervorming zijn overgegaan.

Het laat zich wel verstaan, dat men er in de kringen der hollandse ridderschap op uit is geweest, om te voorkomen, dat edelen van elders zich door aankoop van een hollandse heerlijkheid een aandeel zouden kunnen verzekeren in de voordelen, die aan het lidmaatschap van de corporatie verbonden zijn. Die voordelen zijn niet te versmaden. Boven het gebruikelijke aandeel in de door de staten te vergeven ambten (b.v. in het bestuur van heemraadschappen) komen hier nog een collectief presentiegeld van f 45.000,—; inkomsten uit voormalige geestelijke goederen en privileges op het gebied van de jacht. Als curiosum zij vermeld, dat in dit typisch „burgerlijke” gewest met de representatieve verplichtingen van de ridderschap toch in zoverre rekening wordt gehouden, dat haar leden bij het vervullen van commissies voor de staten een hoger toelage genieten dan hun collegae uit de stedelijke deputaties.

Door haar zucht om het lidmaatschap te beperken tot een kleine kring is de ridderschap nog al eens in botsing gekomen met de stadhouders, die er begrijpelijkerwijs prijs op stelden hun partijgangers of gunstelingen toegang te verschaffen. Na de val van Oldenbarnevelt heeft Maurits dreigementen moeten uiten om te bereiken, dat in de plaats van diens uitgestoten schoonzons twee edelen van niet-hollandse geboorte beschreven werden, nl. Hartaing van Marquette en Aerssen van Sommelsdijk en ook later ging de toelating van stadhoudersgezinden als de graven van Hompesch (1728) en van Gronsveld-Diepenbrock (1748) met moeilijkheden gepaard. Wellicht was het ook als een zet tegen Maurits bedoeld, dat de ridderschap in 1620 Johan Wolfert van Brederode, die volgens het verhaal uit het hollandse gravenhuis stamde, als „eerste edele” erkende, een onderscheiding, die op dat moment nog slechts betekenis had op het gebied van de *préséance*, maar met het zeeuws voorbeeld voor ogen wel eens verderstrekkende consequenties kon hebben. Frederik Hendrik, die zijn doeleinden liefst met zachte middelen bereikte, deed in 1637 een tegenzet met de aankoop van het riddergoed Naaldwijk. Op grond daarvan beschreven, kon men hem moeilijk de rang van eerste edele onthouden en als zodanig had hij de ridderschap goed in de hand. Na de dood van Willem II (1650) verschijnt Brederode andermaal als eerste edele, maar zijn zoons hebben het niet tot erkenning kunnen brengen. De oudste heeft om die reden geweigerd zitting te nemen, de tweede werd eerst in 1674 beschreven, toen van een erkenning als eerste edele geen sprake meer kon zijn, want in 1672 was Willem III weer als zodanig erkend met de uitdrukkelijke bepaling, dat buiten hem en zijn wettige mannelijke nakomelingen niemand aanspraak zou kunnen

maken op enige voorrang op andere grond dan ancienniteit. Brederode heeft toen nog een proces aangespannen om dan tenminste als tweede in rang aangemerkt te worden, dat echter nog niet beslist was toen hij in 1679 als laatste mannelijke vertegenwoordiger van zijn geslacht overleed.

De stadhouder-koning heeft de ridderschap evenzeer overheerst als zijn grootvader dat had gedaan, maar zijn gunstelingen Bentinck en Keppel hebben, nadat zij in Engeland geadeld waren, moeilijkheden ondervonden omdat betwijfeld werd, of zij wel in de staten mochten verschijnen, zolang zij tevens lid van het House of Lords waren.

In *Zeeland* is het niet tot de vorming van een ridderschap in de hier bedoelde betekenis gekomen. Hier werden in de staten aanvankelijk twee stemmen uitgebracht: één door prelaat en edelen en één door de „goede steden”. Met de opstand verdwijnt echter niet alleen, zoals voor de hand ligt, de prelaat (de abt van Middelburg, die sedert 1501 een lid op zichzelf vormde), maar ontstaat ook de gewoonte alleen de Eerste Edele, d.i. Oranje, op te roepen. Andere edelen hebben in rustiger tijden nog wel eens geprobeerd toegang te verkrijgen, doch tevergeefs: de steden wilden er niet aan uit vrees, dat zij dan ook aanspraak zouden maken op een aandeel in de ambten. De Eerste Edele brengt in de staten, bij monde van zijn gemachtigde, één stem uit en de zes goede steden elk één, maar twee daarvan heeft de Eerste Edele als markies van de steden Veere en Vlissingen meestal wel onder controle.

Het is te begrijpen, dat de Oranje's in stadhouderloze tijden aan deze machtspositie in de zeeuwse staten vasthielden. Willem III wist zich op zijn achttiende jaar (1668) onmiddellijk als Eerste Edele te doen erkennen; Willem IV had minder geluk, want de zeeuwse staten „mortificeerden” het markiezaat waaraan de positie van Eerste Edele verbonden werd geacht, maar de bloedeloze revolutie van 1747 deed het herleven.

Met *Gelderland* ontmoeten wij de eerste der drie provinciën, waar de stemmen van ridderschap en steden tegen elkaar opwegen. De beide andere zijn Overijssel en het in de volgende paragraaf te behandelen Utrecht. Het resultaat wordt overal op een andere wijze bereikt. De gelderse landdag is niets anders dan een gecombineerde vergadering van de staten der drie kwartieren van het hertogdom (het vierde kwartier rond Roermond viel in de opstand uit), en op de kwartierdagen hebben ridderschap en steden elk één stem.

Als een bewijs van het feit, dat men zich in dit gewest de oude standsonderscheidingen langer bewust is gebleven dan elders in ons land, kan gelden, dat de edelen van edelvrije herkomst die voor hun heerlijkheden een zekere mate van rijksonmiddellbaarheid opeisten, de zg. bannerheren, er in de zestiende eeuw in geslaagd zijn op de kwartierdagen van Nij-

megen en Zutphen een bijzondere plaats vóór de ridderschap in te nemen, maar dit is niet van lange duur geweest. Na 1583 zijn de bannerheren (Dirk van Bronckhorst-Batenburg als heer van Baer; Willem van den Bergh als graaf van den Bergh en Joost van Limburg Stirum als graaf van Bonckhorst en heer van Wisch, die alle de spaanse zijde hielden) niet meer opgeroepen en als de laatste in 1602, tegen belofte van trouw, weer tot de kwartierdag van Zutphen wordt toegelaten, dan geldt hij daar wel als voornaamse van de ridderschap, doch op de landdag wordt deze positie niet erkend.

Ook in dit gewest wordt de ridderschap besloten gehouden en wel, voor de drie kwartieren tezamen, op zestig personen, maar al te zeer knelt dit maximum niet omdat Katholieken en militairen reeds van rechtswege uitgesloten zijn. Daarentegen is hier, anders dan in Holland, het lidmaatschap van een stadsbestuur geen reden van uitsluiting: met name in de ridderschap van Zutphen treft men herhaaldelijk personen aan, die tegelijkertijd burgemeester zijn.

De vereisten inzake geboorte en grondbezit zijn in ieder kwartier anders. Voor toelating tot de ridderschap van Nijmegen moet men stammen uit voorouders, die van oudsher beschreven zijn geweest, waarbij afstamming in de zijlinie meetelt mits men dezelfde naam draagt als de vroeger beschrevene. Voorts dient men binnen het kwartier een vast goed ter waarde van f 10.000,— te bezitten. In het kwartier van Zutphen worden acht adellijke kwartieren en het bezit van een havezate of ridderhofstad gevorderd, waarvan er ongeveer veertig zijn; op de Veluwe is vereist, dat men stamt uit voorouders die reeds in 1500 in enig kwartier of geweest in de ridderschap beschreven werden en grondbezit in één ambt van tenminste f 18.000,—.

In *Overijssel* is de ridderschap niet exclusief: alle edelen die aan de algemene vereisten voldoen, worden beschreven. De voorwaarden zijn: riddermatige afkomst, Gereformeerde religie, het bezit van een der ongeveer zestig havezaten en, sedert 1637 daarnaast nog een grondbezit van f 25.000,—. Ter vergadering verschijnen door de bank ongeveer veertig leden van de ridderschap, die individueel hun stem uitbrengen. Zijn zij eenparig, dan wordt hun stem geacht op te wegen tegen die van de drie grote steden, Zwolle, Deventer en Kampen, die in dit gewest een bijzondere machtspositie innemen en het liefst ontkennen, dat de staten enig gezag over haar hebben. De ridderschap heeft dat bemerkt doordat zij er niet in geslaagd is medezeggenschap te verkrijgen over geestelijke goederen, die volgens de stadsregeringen zonder meer aan de stad vervallen waren. Uit de regel, dat ridderschap en steden een gelijk aandeel in de souvereiniteit hebben, laat zich afleiden, dat er een meerderheid is wan-

neer een stad zich bij de stemming aansluit bij de ridderschap of wanneer een derde van de aanwezige ridders zich verenigt met de drie grote steden, maar hoe als aan de ene kant meer dan $\frac{2}{3}$ van de ridderschap staat en aan de andere drie steden met enkele ridders? De kwestie kwam eerst tegen het einde van de Republiek tot een beslissing toen zij acuut was geworden door het optreden van de patriot Joan Derk van de Capellen tot de Pol die eigenlijk in Gelderland thuishoorde, maar daar uit de ridderschap geweerd was omdat men hem te revolutionair vond. In Overijssel zou het hem vermoedelijk niet anders zijn vergaan als hij niet zulke goede relaties ten hove had gehad. De aankoop van de havezate Breedenhorst in Salland, die hem tot introductie in de overijsselse ridderschap moest strekken, was een schijnhandeling, maar de ridderschap zwichtte na drie jaar verzet voor de aandrang van de stadhouder en liet daarmee tot de statenvergadering een man toe, die zich onmiddellijk zou opwerpen tot kampioen voor de afschaffing van de drostendiensten. Als hij in 1778 behalve de steden ook enkele leden van de ridderschap meekrijgt, is het conflict over de bepaling van de uitslag der stemming daar. Het is in 1785 bij scheidsrechterlijke uitspraak van afgevaardigden der andere provinciën in de door Capellen bepleite zin beslist.

In *Friesland* en *Groningen*, waar het landsheerlijk gezag zich niet heeft kunnen handhaven, hebben zich geen ridderschappen als leden van de staat geconstitueerd en hetzelfde geldt voor *Drenthe*, waar de edelen (d.z. de bezitters der 18 havezaten) wel als zodanig worden opgeroepen, maar medestemmen met de afgevaardigden der eigenerfden. Eerst bij de door de Staten-Generaal opgelegde bestuursinrichting van 1603 wordt bepaald, dat de ridderschap in de staten één stem zal uitbrengen tegen 2 van de eigenerfden. In *Friesland* wordt kwartiersgewijs gestemd: één door het kwartier der steden en één door elk van de drie goën, Oostergo, Westergo en Zevenwolden. De edelen hebben op de stem der drie plattelandskwartieren aanmerkelijke invloed doordat de grietenijen, wier volmachten tezamen de stem der go bepalen, zo mogelijk een van haar twee volmachten uit de edelen kiezen.

In de staten van *Stad en Lande* brengen de Stad en de Ommelanden elk één stem uit. De vertegenwoordiging van de Ommelanden bestaat uit een onbepaald aantal „jonkers, hovetlingen en eigenerfden”, die in één kerspel 30 grazen landen bezitten ter waarde van 1000 Embder guldens en, voor de kerspelen waar zulke personen ontbreken, een of twee volmachten. In deze omvangrijke deputatie hebben dus de edelen een zekere voorrang, die zij echter moeten delen met leden van het stedelijk patriciaat, die zich, door aankoop van een goed in de Ommelanden als eigenerfde kunnen kwalificeren.

§ 2. DE RIDDERSCHAP VAN UTRECHT TIJDENS DE REPUBLIEK

Het Sticht Utrecht verdient niet alleen een afzonderlijke behandeling vanwege het onderwerp van dit opstel, maar ook omdat de toestand hier een komplikatie vertoont, die ons dwingt naast de ridderschap nog een ander lid van de gewestelijke staten in beschouwing te nemen, welks invloed en aanzien voor de positie van de ridderschap mede-bepalend zijn. De staten van Utrecht, die gegroeid zijn uit het generaal-kapittel, tellen blijkens de oudstbekende oorkonde die van „standen” gewaagt (24 augustus 1426) drie leden: de ecclesie, ridders en knapen (de ridderschap dus) en het stedelijk lid, dat in zijn benaming „Stad en steden” duidelijk de overheersende positie van de hoofdstad onderstreept.

Het eerste lid, de ecclesie, bestaat uit de kanunniken der vijf kapittelkerken (Sint-Maarten, Sint-Salvator of Oude Munster, Sint-Pieter, Sint-Jan en Sin-Marie), tezamen ruim 140 man, wier geestelijke functie reeds lang voor de Hervorming tot een sinecure geworden was, aantrekkelijk vanwege het daaraan verbonden aanzien, de zeggenschap in zaken van staat en, uiteraard de prebenden. De samenstelling van deze kapittels, d.w.z. de vergeving der prebenden was aldus geregeld, dat die welke openvielen in de oneven maanden van het jaar ter begeving stonden van de Paus en de andere ter begeving van het betrokken kapittel. De opstand heeft hierin niet aanstonds verandering gebracht: als Utrecht zich in oktober 1578 onder het gezag van Oranje stelt, wordt nog uitdrukkelijk bedongen, dat de geestelijke begiftigingen voorbehouden blijven aan Katholieken en het eerste lid gaat dan ook slechts aarzelend met de opstand mede: het wijst de in 1578 ontworpen religions-vrede af en uit zijn midden komt ook de tegenstand tegen het sluiten ener Unie. Als deze eenmaal, in Utrecht zelf, tot stand gekomen is, wordt zij echter uit naam van alle kapittelen ondertekend. Aldus zijn deze er in geslaagd hun positie ook onder de nieuwe orde van zaken veilig te stellen, al is dat niet zonder moeite gegaan. De burgerij van Utrecht ziet met lede ogen aan, hoe de kapittelen, voor een groot deel bestaande uit „Roomsgezinden” in het genot blijven van voorrechten en financiële voordelen, die in een Calvinistische samenleving geen reden van bestaan hebben; zij vindt gehoor bij het stadsbestuur, dat na de afzwering van Philis II, de kapittelen verbood te vergaderen en het eerste lid van de staten „casseerde”. Nu trok echter de landraad der unie de zaak aan zich en nam een beslissing, welke eensdeels inhield, dat de kapittels zich voortaan slechts bezig mochten houden met geestelijke zaken en het beheer hunner goederen, doch aan de andere kant de kanunniken (die na verloop van tijd alle protestant zijn) een belangrijke stem in de politiek liet behouden door

te bepalen, dat uit hun midden de stad 10-12 „goede patriotten van calvinistische gezindheid zou kiezen, waaruit dan de ridderschap en kleine steden er zes of acht zouden „eligeren” om het eerste lid der staten te vormen. Na verschillende wederwaardigheden (onder Leicester, die op de burgerhoplieden steunde werd het eerste lid weer voor enige tijd gecasseerd) bepaalde Maurits in 1618, dat er voortaan acht „geëligeerden” zouden zijn, gekozen uit de kapittelen met approbatie van de stadhouder, en wel vier edelen en vier burgers.

In de praktijk kwam dit hierop neer, dat de ridderschap de helft van het aantal Geëligeerden aanwees en wel uit haar midden, want vele leden van de ridderschap hadden als proost, deken of kanunnik zitting in een kapittel. De begeving der prebenden, waardoor de begiftigde dus zitting in een kapittel kreeg, bleef voorzover zij openvielen in een der even maanden van het jaar, aan het betrokken kapittel (waarvan de leden meestal bij toerbeurt iemand mochten aanwijzen); viel er een open in een der oneven maanden, dan stond de begeving bij toerbeurt aan een der drie leden van de staten (of sedert 1674 aan de stadhouder, zo er althans een stadhouder was). Wanneer men in aanmerking neemt, dat de kapittels de beschikking hadden over een aantal belangrijke functies (twee leden in het college van heemraden van de Lekdijk-Bovendams en dat van Heicop en, voor het kapittel van Sint-Marie, één lid in het college van heemraden van de Lekdijk-Benedendams) en dat het lid der Geëligeerden aanspraak had op een evenredig aandeel (dus een derde) van de door de Staten te vergeven ambten, dan moet het lidmaatschap alleen al vanwege deze indirecte voordelen, wel aantrekkelijk geweest zijn; het was zulks des te meer daar de ridderschap als tweede lid van de staten andermaal over een derde van de ambten beschikte en voorts in het genot was van de inkomsten van een aantal voormalige vrouwenkloosters (Sint-Servaas, Witte Vrouwen, Oudwijk, Mariendaal en het Jofferklooster buiten Utrecht). Als rechtsopvolgster van die kloosters had zij tevens de benoeming van een lid in het college van heemraden van de Lekdijk-Bovendams, terwijl zij, als vertegenwoordigster van „het gemene land” nog twee leden daarvan aanwees.

Met deze feiten voor ogen wekt het geen verwondering, dat over de toelating tot de ridderschap nogal eens meningsverschillen aan de dag zijn getreden. Vaststond, dat men moest zijn „van de regte ridderschap” en in het bezit van een „regte ridderwoning”, waaronder werd verstaan een zodanige woonstede, „dat een huisman zig op dezelve veilig bergen mogt met lijf en goed, en er, in tijd van nood, veilig op slaapen”. Over de vraag, wie tot de „regte ridderschap” behoorden, is herhaaldelijk getwist; van de ridderhofsteden is in de jaren 1536-1538 een lijst opge maakt, die 55 namen bevatte en in later jaren nog met enkele namen is

aangevuld, zoals Broekhuizen (1649), Woudenberg (1674) en Vredeland (1680). Natuurlijk is tijdens de Republiek voor het hebben van zitting in de staten ook vereist, dat men behoort tot de Gereformeerde Kerk; aan de bepaling, dat men niet in dienst van een vreemde vorst mag staan en geen krijgsambt mag bekleden, is — meestal op aandrang van de stadhouder — niet steeds de hand gehouden. Gijsbert van den Boetzelaer werd in 1623 op aandrang van Maurits toegelaten, hoewel hij landdrost van Kleef was (welk ambt hij echter beloofde niet te zullen uitoefenen), Frederik van Nassau-Zuylestein kreeg in 1640 dispensatie van het verbod van krijgsmansdienst en in 1674 geschiedde hetzelfde ten behoeve van Van Boetzelaer van Langerak, Nassau-Ouwerkerk, Nassau-Zuylestein en Van Reede-Ginkel.

Vergelijkt men de toestand in het Sticht met die in Holland, waar de ridderschap wel hoog in aanzien staat, doch slechts zeer weinig leden telt op het einde van de republiek: tien, waaronder vier Wassenaers en twee Boetzelaers), terwijl daarnaast het stedelijk patriciaat een overwegende invloed op de gang van zaken heeft, dan zal het duidelijk zijn, dat de utrechtse samenleving een beeld vertoont, waarin de adel veel sterker op de voorgrond treedt. Verzekerd van een belangrijke invloed op de zaken des lands, van talijke hoge posten en van aanzienlijke inkomsten, vormt hij duidelijk de bovenlaag van de samenleving, waarmede op alle gebied rekening moet worden gehouden. In dat aanzien deelt tot op zekere hoogte ook de relatief sterke Katholiek gebleven adel, die weliswaar verstoken is van een stem in staat, maar waarmede de gereformeerde adel wel maatschappelijke betrekkingen onderhoudt, al gaat de verbondenheid niet zover, dat Katholieke jonkvrouwen delen in de opbrengst van de jufferstiften.

Aan de politieke invloed van de ridderschap komt met de Bataafse revolutie natuurlijk een eind. Op 28 januari 1795 begeeft het nieuwe stadsbestuur, het comité revolutionair, zich onder voorzitterschap van de in deze dagen zeer radicale kanunnik ten Dom A. J. Strick van Linschoten, naar de vergaderzaal der staten, de kapittelzaal van de Dom, en laat daar de geëligeerden en de ridderschap ontbieden. Daar wordt aan de opgekomenen voorlezing gedaan van het *déclaratoir* van afzetting, hetwelk inhoudt dat het bestaan van het eerste en het tweede lid der statenvergadering strijdig is met de rechten van de mens, zodat de betrokkenen vervallen zijn van hun posten en „wedergekeert tot de kring van ampteloze burgers”.³⁾ Het ging dus iets plechtiger toe dan in Den Haag, waar men twee dagen tevoren de president van de ridderschap, Van Boetzelaer-Kijfhoek „als het dichtst in de buurt wonende” eenvoudig aanzegde, dat de heren niet meer in de statenvergadering van die avond verwacht werden.⁴⁾

Natuurlijk verdwijnt een klasse die gedurende eeuwen een zo bijzondere en vooraanstaande plaats in de samenleving heeft ingenomen, met het verlies van haar staatsrechtelijke privileges niet zonder meer in de massa. Alleen al het bestaan van talrijke onderlinge familiebetrekkingen houdt het bewustzijn van tot een bepaalde „stand” te behoren levend en daarnaast is er het gevoel, dat men gezamenlijk — mede door de afschaffing der „heerlijke rechten” — in zijn rechten gekrenkt is, de afkeer van het nieuwe régime en de trouw aan de stadhouder. Maar als dat régime steviger gevestigd blijkt dan men aanvankelijk dacht en zijnerzijds de verzoenende hand uitsteekt, staat men, vooral nadat Willem V verklaard heeft zulks te billijken (brief van Oranienstein, 26 december 1801), niet meer zo afwijzend. Op de vergadering van oud-regenten, waar besloten werd bestuursposten te aanvaarden indien men benoemd werd „in een convenabel getal . . . en niet met lieden die aanstotelijk zijn” (de z.g. staten van de kneuterdijk, feb. 1802) stemt alleen Boetzelaer-Kijfhoek tegen. Uit Utrecht zijn daar o.m. aanwezig geweest Van Tuyll van Serooskerken van Zuylen (de broer van Belle van Zuylen) vroeger lid van de ridderschap en de gewezen geëligeerde Van Lynden van Lunenburg, die — evenals Taets van Amerongen van Woudenberg — weldra zitting neemt in het provinciaal bestuur. Een mogelijkheid om de adel, althans titulair, weer iets van zijn vroegere luister te hergeven schijnt op te doemen als Holland, enkele maanden na het overlijden van Willem V, een koninkrijk wordt. Op de eerste audientie van Lodewijk Napoleon (23 juni 1806) presenteert, tot veler verbazing, de vroegere adel van de republiek zich, vijftig man sterk, als een soort corporatie. Haar woordvoerder, de oud-zeeofficier Van Bylandt-Halt uit Gelderland, verzekert de nieuwe koning, dat de adel steeds heeft uitgezien naar een eminent hoofd van de staat en nu, na het overlijden van de stadhouder, haar gevoelens van loyaliteit gaarne overbrengt op de nieuwe vorst.⁵⁾ De stap, die van tevoren overlegd was met twee van 's konings ministers, scheen op dat moment meer indruk te maken op de koningin dan op Lodewijk Napoleon, maar zij is niet zonder resultaat gebleven. Bylandt-Halt wordt voorzitter van het wegevend lichaam en op 22 april 1809 teken de koning de wet op de constitutionele adel, die ten doel heeft de oude gewestelijke adel a.h.w. te converteren in een adel van het koninkrijk. Krachtens zijn bij besluit van 1 oktober 1809 vastgestelde statuten komen voor inschrijving in de eerste plaats in aanmerking alle geslachten waarvan een of meer leden vóór 1795 beschreven zijn geweest in enige ridderschap of lid der edelen van een provincie, voorts geslachten die, thuishorende in een provincie waar geen ridderschap of lid van edelen bestond, steeds voor inlandse adel zijn gehouden (dit moet slaan op de noordelijke provincien en Brabant en misschien ook Zeeland) en tenslotte geslachten die

in een verder verleden tot de adel hadden behoord, maar allengs daarbuiten waren komen te staan. In strijd met het in de Constitutie (art. 2) neergelegde beginsel van gelijkheid van allen voor de wet worden aan de tot de constitutionele adel behorenden ook enige voorrechten toegekend, waaronder in dit verband in het bijzonder opvalt, dat zij in de departementale raden, die volgens een wet van 20 april 1809 gevormd moesten worden „uit de voornaamste en achtingswaardigste ingezetenen, ten minste de helft der zetels toegewezen zouden krijgen en in collegieën, bij gelijkheid van post of ambt voorrang zouden genieten boven burgers (art. 28 en 29 Statuten). Deze laatste bepaling is onder de druk van de publieke opinie echter reeds na één maand herroepen in dier voege, dat zij geen inbreuk zou maken op de ancienniteit en dus alleen effect zou hebben bij gelijkheid van rang en ancienniteit beide, en ook verder heeft de zaak geen gevolg gehad. De departementale raden zijn er niet gekomen en op 13 februari moest de hele wet op keizerlijk bevel ingetrokken worden. ⁵⁾

§ 3. DE RIDDERSCHAPPEN VAN 1814-1850 ⁶⁾

Met het herstel van de onafhankelijkheid herleefden ook de provinciale ridderschappen. Hogendorp had het zich blijkens zijn „Schets” en de daarop gegeven toelichting ⁷⁾ aldus voorgesteld, dat de staten der provincien in beginsel hun oude samenstelling zouden herkrijgen en dus in het algemeen zouden bestaan uit ridderschap en steden. Naar zijn overtuiging was het platteland in de tijd der Republiek achterop gekomen omdat er geen middel was om nieuwe adel te creëren. Nu wij een monarchie kregen, zou de Vorst een adel kunnen scheppen naar Brits model (dus met overgang bij eerstegeboorte), waarvan de leden toegang zouden krijgen tot de ridderschappen indien zij eigenaar waren van een heerlijkheid. „Zo doende zal het platte land allengskens van zelf wederom zijne natuurlijke hoofden krijgen, die het voor zullen staan in de staatsvergaderingen”. Maar in de grondwetscommissie vonden deze gedachten niet veel waardering en werd aangedrongen op een afzonderlijke vertegenwoordiging van de landelijke stand. Het einde was dat de Grondwet zich over de samenstelling der staten niet uitsprak en de regeling daarvan overliet aan de Souvereine Vorst, die zich door commissieën uit de verschillende provincies en de landschap Drenthe zou laten adviseren (art. 74). Wel werd bepaald, dat er in de provincien edelen of ridderschappen zouden zijn, die hun eigen instellingen onder goedkeuring van de Vorst zouden regelen zodra zij door de Vorst zouden zijn bijeengeroepen (art. 77). Daarnaast bleef aan de Vorst voorbehouden om een wetsvoorstel in te dienen, hetwelk aan de edelen of ridderschappen een evenredig aandeel in de samenstelling der Staten-Generaal zou verzekeren, dat niet kleiner zou mogen zijn dan een vierde (art. 58). Aan deze laatste bepaling is nimmer uitvoering gegeven; zij verviel met de invoering der Grondwet van 1815, die ons het tweekamerstelsel bracht, waarbij het lidmaatschap der eerste kamer werd voorbehouden aan degenen, die door diensten aan de staat bewezen, door geboorte of gegoedheid onder de aanzienlijksten van den lande behoorden.

De reglementen betreffende de samenstelling der provinciale staten zijn centraal voorbereid door een commissie, die een model-reglement ontwierp, naar luid waarvan de staten zouden bestaan uit de vertegenwoordigers van adel, steden en grondbezitters, welke standen elk een derde van het aantal statenleden zouden bezetten. Dit denkbeeld bleek in de provincien in goede aarde te vallen: de adel had veel meer bezwaren tegen massale nobilitering van grote grondbezitters, zoals aan Hogendorp voor ogen had gestaan dan tegen de invoering van een nieuwe derde stand, indien zij maar even sterk vertegenwoordigd bleef als de steden. Zo vinden wij het model-systeem dan ook omhelsd in de reglementen van

de provincien, waar vroeger ridderschap en steden elkaar in evenwicht hadden gehouden (Gelderland, Utrecht, Overijssel), in Groningen, waar de zaak opnieuw moest worden opgezet en, in 1815, in de nieuw-gevormde provincie Limburg. De afwijkingen laten zich gemakkelijk historisch verklaren: in Holland en Drenthe, waar de ridderschap vroeger minder dan de helft der stemmen uitbracht, kreeg zij nu ook minder dan een derde van de zetels: in Holland 14 op een totaal van 90; ⁸⁾ in Drenthe 4 op 24. Voor Brabant, waar (althans volgens de raad van state) in het geheel geen oude adel meer aanwezig was, zou de ridderschap aanvankelijk 9 van de 52 statenleden kiezen, maar deze aantallen werden in 1817 gewijzigd in 7 en 42.

De reglementen voor Zeeland en Friesland vertonen een afwijkend beeld. In deze provinciën werden geen ridderschappen gevormd, die een zeker aantal statenleden zouden kiezen zonder daarbij gebonden te zijn aan standgenoten, doch werd bepaald, dat de kiezers een zeker aantal statenleden *uit* de stand der edelen moesten kiezen. Voor Zeeland was dit aantal bepaald op zes (op een totaal van 44), maar dit systeem heeft nooit gefunctioneerd, daar de edelen van deze provincie zich nog voor de eerste verkiezingen (die pas in 1817 plaatsvonden) constitueerden tot een ridderschap, die zes van de 44, later 46 statenleden zou kiezen. Friesland hield zich vooreerst (tot 1825) aan het oude stelsel, dat elke grietenij één edele en één eigenerfde afgevaardigde, hetgeen hierop neerkwam, dat de staten op 84 leden tenminste 30 edelen telden. In 1825 is echter ook hier een ridderschap gevormd, die volgens het model zou beschikken over een derde van het aantal zetels.

Twee dagen na de vaststelling van de reglementen op de samenstelling der staten volgden, op 28 augustus 1814 de eerste benoemingen in de ridderschappen en wel in deze vorm, dat de daarin genoemde personen werden erkend en geadmitteerd als leden der ridderschap van (Brabant, Gelderland enz.), terwijl bij art. 2 een aantal anderen erkend werd als edelen in de povincies Zeeland en Friesland. Het woord „erkend” heeft hier nog niet de specifieke betekenis, die het later zou krijgen omdat men de vraag, in hoeverre sommigen krachtens geboorte een zekere aanspraak konden doen gelden, heeft omzeild door aan te nemen, dat deze voor zoveel nodig verheffing in de adelstand impliceerde. De aantallen lopen, zoals begrijpelijk is, in de verschillende provinciën nogal uiteen. Teneinde een indruk te geven, doen wij hieronder volgen een overzicht van het aantal benoemden tot in het jaar 1816 (toen tengevolge van de bekrachtiging der reglementen de benoeming plaatsmaakte voor admmissie door de ridderschap), daarachter het aantal van hen, die reeds voor de

Bataafse revolutie beschreven waren geweest, en tenslotte het aantal van de door de ridderschap te verkiezen statenleden.

1816	A aantal benoemden	B waarvan reeds in 1795 beschreven	C aantal te verkiezen statenleden
Noord-Brabant	22	—	9
Gelderland	102	32	30
Holland	38	5	14
Zeeland (edelen)	16	—	waaruit te kiezen: 6
Utrecht	32	5 en 2 oud-geëligeerden	12
Friesland (edelen)	15	—	waaruit te kiezen 30 (!)
Overijssel	66	29	21
Groningen	28	—	12
Drenthe	12	—	4
Limburg ⁹⁾	65	1 oud-lid van de Etat Noble van Luik	20

De datum der eerste bijeenkomst, die volgens de Grondwet bepaald zou worden door de Souvereine Vorst, werd bij besluit van 13 februari 1815 gesteld op 30 maart. Als plaats van samenkomst werd voor de utrechtse ridderschap aangewezen de hoofdplaats der provincie en als tijdelijk voorzitter onder wiens „beleid” de vergadering moest worden geconstitueerd, het eerstbenoemde lid, de ons reeds bekende Willem René van Tuyll van Serooskerken van Zuylen, die reeds in 1776 in de ridderschap beschreven was geweest.

Of deze de hem opgedragen taak met grote opgewektheid heeft aanvaard, valt te betwijfelen. Uit datgene, wat bekend is van zijn rol in de grondwetscommissie 1814, ¹⁰⁾ leren wij hem kennen als een man, die — hoewel geenszins een verstokt aanhanger van alles wat met de vroegere orde van zaken samenhang — gehecht was aan de instellingen der republiek, met name aan de zelfstandigheid van provinciën en andere publieke corporaties. De ervaring had hem reeds geleerd, dat uit Den Haag een andere wind woei: daarvan getuigde de wijze, waarop de provinciale reglementen tot stand waren gekomen en getuigde ook het besluit, dat hem tot het voorzitterschap riep, want daarbij werd de ridderschappen al bij voorbaat voorgeschreven, dat zij bij de vaststelling hunner reglementen een aantal bepalingen in acht hadden te nemen betreffende de naam van hun corporatie, de toelating, de uitoefening van het stemrecht en de orde van vergaderen. Over zaken van algemeen bestuur of andere, die buiten hun opdracht vielen, zouden zij nimmer mogen beraadslagen.

Het zal in dit licht geen verwondering wekken, dat de onderscheidene reglementen (de edelen van Friesland ontwierpen er geen) slechts op ondergeschikte punten verschillen. Toen zij bij besluit van 3 juli 1816 de vereiste goedkeuring verwierven, was ons land inmiddels met de bel-

gische provincien verenigd onder een Grondwet, die in enkele opzichten ook ten aanzien van de ridderschappen wijzigingen had gebracht. Op het vervallen van de bepaling, die hun een zeker aandeel in de staten-generaal in uitzicht stelde, werd reeds gewezen; daarnaast kwam nu ten aanzien van de provinciale staten het voorschrift, dat de leden gekozen zouden worden *door* de drie met name genoemde standen (art. 129, dat overigens voor Friesland tot 1825 een dode letter zou blijven) en dat niemand tegelijk zitting kon hebben in de staten van meer dan één provincie (art. 136), een bepaling die met name zin had voor hen, die lid waren van de ridderschap in een andere provincie dan die hunner inwoning. Merkwaardig is wel, dat in de grondwetscommissie een zekere vrees aan de dag trad voor de mogelijkheid, dat de steden en de landelijke stand hun keuze zouden bepalen op leden van de ridderschap, zodat deze de staten zou gaan beheersen, maar een daartegen gericht voorstel van het lid Queysen, dat maxima of minima wilde stellen, vond, hoewel door enkele Belgen ondersteund, niet voldoende bijval.

Bepalen wij ons nu toe de ridderschap van Utrecht, zo leert haar reglement, dat zij voortaan zou worden aangevuld door toelating, waarvoor in aanmerking zouden komen tot de adelstand behorende, meerderjarige geboren Nederlanders, die binnen de provincie in vollen en vrijen eigendom vaste goederen, heerlijkheden of tienden bezaten ter waarde van f 20.000,—, dan wel op het grootboek ingeschreven waren voor een bedrag van f 2.000,— aan renten. Eventueel was ook een bezit aan vaste goederen van f 10.000,— voldoende, indien men daarnaast f 1.000,— aan renten bezat.

Uitgesloten waren (cfm. het besluit van 13 februari 1815) zij die reeds zitting hadden in een andere ridderschap en voorts degenen die in dienst of eed (de leeneed uitgezonderd) stonden van een vreemde mogdheid of daarvan enige jaarwedde genoten, onder curatele gestelden en zij die een onterend vonis te hunnen laste hadden. Bloedverwantschap zou nimmer een reden van uitsluiting mogen zijn en zij die zitting hadden in een stedelijk bestuur zouden niet als lid van de ridderschap deel mogen nemen aan de statenverkiezing.

Het uitgangspunt van Van Hogendorp, dat de edelen als eigenaars van heerlijkheden het platteland zouden vertegenwoordigen, is hier volledig losgelaten. Daartoe dwong nu eenmaal het besluit van 13 februari 1815, hetwelk voorschreef te letten op „gegoedheid” (d.w.z. bezit aan onroerend goed, ongeacht het bestaan van heerlijke rechten) en met renten op het grootboek. Ten aanzien van de onroerende goederen konden de reglementen tenminste nog de eis stellen, dat deze binnen de provincie gelegen moesten zijn (hetgeen zij ook deden), maar inschrijvingen op het

grootboek geven geen enkele waarborg voor een bijzondere band met het gewest. Eerst een koninklijk besluit van 1820 stelt voor toelating de eis, dat men althans (behoudens dispensatie) twee volle jaren in de provincie gevestigd is. Historisch begrijpelijk, maar in het licht van deze feiten wel ietwat verwonderlijk, is, dat men in 1823 voor Utrecht het minimum-bezit aan vaste goederen verlaagd tot f 16.000,— indien de betrokkene daarnaast in het bezit was van een ridderhofstad binnen de provincie „van ouds daarvoor erkend”.

Aldus samengesteld moesten de ridderschappen bij het ontwaken van meer belangstelling voor de publieke zaak wel in toenemende mate de vraag oproepen naar de rechtsgrond van hun stem in de staat. Thorbecke, die in de eerste druk van zijn „Aantekening” (1839) nog suggereert om deze corporaties „niet dan buiten haar midden te (laten) kiezen”, velt drie jaar later een onbarmhartig vonnis. Door ook de bezitters van renten op het grootboek toe te laten, had men erkend, „dat de Grondwet zich had misrekend. Men beleed, dat de oorzaak van het politieke standsrecht der edelen onherstelbaar was”. En verder: „Niemand, hoe onjuist zijne denkbeelden over onze maatschappij mochten zijn, kon ooit geloven, dat het gewicht van 100 ridders in Gelderland, van 30 of 50 in Utrecht, van 70 in Vriesland of Overijssel, van 30 in Groningen of 12 in Limburg, bijzondere personen die niets dan f 1.000,— of f 2.000,— op het grootboek behoeven te vertegenwoordigen, enigszins vergelijkbaar ware met dat van alle steden of van de ganse landelijke stand in die provinciën”. De tweede druk van de „Aantekening” leert kort en goed: „Keuze door standen is in onze hedendaagse maatschappij een vergissing”.¹¹⁾

Natuurlijk vindt deze gedachte niet aanstonds overal aanhang, maar als in maart 1848 „de polsslag van de tijd” ploseling aanzienlijk versneld wordt, blijkt de tijd voor afschaffing van het standenkiezersrecht wel rijp. De befaamde wensenlijst, op 16 maart, door de Tweede Kamer op verzoek des Konings opgesteld, vangt aan met de woorden: „Nagenoeg algemeen hebben in de afdelingen de leden der Kamer zich tegen het behoud der standen verklaard, voor zoverre die volgens de bestaande grondwet, als staatkundige lichamen, politieke rechten uitoefenen”.

§ 4. DE RIDDERSCHAP VAN UTRECHT ALS POLITIEK LICHAAM

Als kiescollegieën behoefden de ridderschappen voorlopig niet op te treden, daar de Souvereine Vorst (sedert 16 maart 1815 Koning) zich tot 1 juli 1817 de benoeming der leden van provinciale staten voorbehield. Daarbij heeft hij, zoals ook voor de hand lag, als vertegenwoordigers der ridderschap uitsluitend personen aangewezen, die hij reeds tevoren in de ridderschap had benoemd. Zowel bij het een als bij het ander heeft de vorst, voorzoveel Utrecht betreft, kunnen steunen op de adviezen van iemand, die zelf tot de ridderschap behoorde en het gewest goed kende, nl. de gewezen onder-prefect J. M. van Tuyl van Serooskerken van Vleuten, die op 30 november 1813 was opgetreden als vice-president van het provisioneel provinciaal bestuur en na de invoering der Grondwet (30 maart 1814) tot gouverneur was benoemd. Als de staten op 19 september 1814 voor de eerste maal vergaderen is men met de benoemingen blijkbaar nog niet geheel gereed gekomen. Aanwezig zijn negen vertegenwoordigers van elke der drie standen (dus 27 man in plaats van 36), terwijl er voor de ridderschap twee en voor de beide andere standen elk één lid als afwezig wordt gemeld. Voor de ridderschap zijn niet opgekomen R. D. J. van Reede (zevende graaf van) Athlone en J. A. Taets van Amerongen heer van Deijl. De afwezigheid van de eerste is gemakkelijk te verklaren, zo hij al in de gelegenheid is geweest op te komen, was hij als officier in britse dienst noch in de utrechtse ridderschap, noch in de staten op zijn plaats: zijn benoeming in de ridderschap is dan ook op 26 juni 1815 ongedaan gemaakt. De heer van Deijl had destijds blijkbaar niet veel ambitie voor het lidmaatschap der staten, want hij is vooreerst niet verschenen en laat zich, als in 1817 de eerste verkiezingen plaatsvinden, slechts de positie van plaatsvervangend lid welgevallen (hetgeen wil zeggen, dat hij zich beschikbaar hield voor het geval er tussentijds een vacature zou ontstaan). Van 1822-1828 is hij echter statenlid geweest, tegelijk met zijn jongere broer J. G. G. Taets van Amerongen van Renswoude, die de ridderschap van 1817-1849 heeft vertegenwoordigd zonder ooit zelf daartoe te zijn toegetreden.¹²⁾ Daarmede is deze in Utrecht het enige voorbeeld van een door de ridderschap buiten haar eigen corporatie gekozen statenlid: het omgekeerde, waarvoor Queysen in de grondwetscommissie 1815 bleek te vrezen, nl. verkiezing van leden der ridderschap door andere „standen”, komt vaker voor. Tussen 1814 en 1849 hebben twee leden van de ridderschap deel uitgemaakt van de staten als vertegenwoordiger van de stad Utrecht en acht als lid voor de landelijke stand. Het is wel merkwaardig, dat dit laatste geval zich het meest voordoet als

het standen kiesrecht reeds zijn einde ziet naderen: in 1848-1849 zijn niet minder dan 17 van de 36 statenleden lid van de ridderschap (zie Staat B). Een blik op de staten A en B is voldoende om duidelijk te maken, wat trouwens voor de ridderschap vanzelf spreekt: dat onderlinge familiebetrekkingen tussen de leden een gewoon verschijnsel zijn: eerst in 1825 wordt bloedverwantschap in de eerste graad een reden van uitsluiting, maar dan nog alleen als de betrokkenen door dezelfde stand benoemd zijn.

Ingezetenschap was voor het lidmaatschap der staten geen volstrekte eis, daar men geacht werd zijn woonplaats te hebben behouden indien men ter vervulling van een openbare bediening naar elders verhuisde. Dit geval heeft zich naar alle waarschijnlijkheid voorgedaan bij het statenlid P. van Reede van Oudtshoorn, waarvan ik vermeld vindt, dat hij achtereenvolgens directeur des belastingen in Noord-Holland en referendaris bij de raad van state geweest is.

Over de invloed der ridderschappen op de provinciale politiek en op de samenstelling van de tweede kamer, valt weinig met zekerheid te zeggen. Wij zagen reeds, dat het de ridderschappen verboden was in haar vergaderingen te beraadslagen over zaken van algemeen bestuur en de vergaderingen der staten waren tot 1850 niet openbaar. Een corporatie die een derde deel van het aantal statenleden aanwees, moet natuurlijk wel een zekere invloed gehad hebben, maar men mag wel aannemen, dat deze veeleer gelegen heeft op het terrein der „patronage” (het vergeven van allerlei posten en postjes) dan op dat van de politiek. De gouverneurs houden in deze tijd de teugels in eigen hand en zien er niet tegen op zelfs bij de verkiezing van kamerleden duidelijk te maken, welke keuze de Koning aangenaam zal zijn. Het meest bekende voorbeeld van zulk een geslaagde intimidatie leveren juist de staten van Utrecht als zij de bekwame volksvertegenwoordiger Mr. J. G. van Nes (vrederechter te Maarssen), die het met zijn kritiek op het financiële beleid bij de regering verkorven heeft, laten vallen onder de druk van „herhaalde onderhandse bedreigingen tegen stad en provincie, ja tegen de bijzondere familien gedaan”. Het is een teken van het groeiende onbehagen over de ondoorzichtige financiële politiek van Willem I, dat Van Nes (sedert 1821 lid van de staten voor de landelijke stand) er in 1830 in slaagt zijn zetel weer op de sterrekundige Van Utenhove van Heemstede terug te winnen en dat de regering er niet in slaagt in 1833 zijn herkiezing te verhinderen. Maar drie jaar later is het weer zover, want nu heeft Van Nes niet alleen het gouvernement, doch ook vele ingezetenen van Utrecht ontstemd door zijn stem te onthouden aan het voorstel tot invoering van een „schaalrecht” op de import van graan. Waarna de verslagene naar Hol-

land verhuist „omdat (hij) niet verkoos opnieuw het voorwerp der raadplegingen van Utrechts toenmalige staten te worden”. ¹³⁾ De staten van Zuid-Holland hebben hem in 1841 weer in de kamer gebracht.

Politieke belangstelling moet men trouwens in de staten ook niet te veel verwachten. Nog in 1845, als er in den lande toch wel het een en ander gaande is, gewaagt gouverneur Van de Poll van „de ongezindheid der bewoners van dit gewest om zich in de staatkundige bespiegelingen of theorieën te verdiepen, wanneer andere dan financiële vraagstukken worden bewogen, of om enigen invloed op de beraadslagingen der vertegenwoordiging uit te oefenen”. ¹⁴⁾ Daarom — zo vervolgt het rapport — zal men uit Utrecht geen stemmen horen opgaan, die aandringen op aanneming van het initiatief-voorstel der negen mannen tot herziening der Grondwet, maar zulks mag net toegeschreven worden aan onverschilligheid voor de openbare zaak, doch aan de overtuiging, „dat van Uwer Majesteits wijze regering . . . welke het geluk van Hoogstderzelver onderdanen boven alles bedoelt, het voorstel tot herziening gewis zal uitgaan, zodra het geschikte oogenblik daartoe zal gekomen zijn”.

Het beeld is ongetwijfeld te sterk aangezet: de provincie heeft sedert 1822 bij herhaling mannen naar de Kamer afgevaardigd, die hun onafhankelijkheid weten te bewaren en toevallig zijn dat alle drie leden van de ridderschap: Van Asch van Wijck, Van Tuyll van Serooskerken van Coelhorst en Van Goltstein. De eerste (in 1834 in de ridderschap opgenomen) is al spoedig nadat hij als kamerlid het Binnenhof betreden heeft (1822) een man van gezag, die gedurende de zitting 1831-1832 het voorzitterschap bekleedt. De Bosch Kemper meent, dat men hem enigermate kan beschouwen „als het type van de staatsman, die aan nauwgezetheid ijver en belangstelling in alles wat de wetenschappelijke en materiele welvaart kon bevorderen, zeer conservatieve beginselen in het staatkundige paarde”, ¹⁵⁾ maar dat heeft hem niet belet om kritisch te staan tegenover de vrijheid, welke aan het amortisatie-syndicaat gegund werd en om enige malen zijn stem te onthouden aan begrotingsvoorstellen. De zwijgzame Van Tuyll van Serooskerken, in 1824 in de Kamer gekomen, behoort van de aanvang af tot de weinige leden uit de noordelijke provinciën, die door hun stem tegen begrotingsvoorstellen uiting geven aan ongerustheid over het financiële beleid en, na 1831 over de politiek van volharding. Bij de behandeling van de grondwetsherziening 1840 heeft hij zijn stem gegeven aan alle voorstellen, zulks in tegenstelling tot Van Asch van Wijck, die meent, dat men de provincie Holland niet tegen haar wil in tweeën moet delen en bezwaar heeft tegen de periodieke aftreding van de leden der stedelijke raden. Zijn initiatief-voorstel om de samenstelling der provinciale staten tot onderwerp van wettelijke regeling te maken, vindt instemming, maar in de dubbele kamer staat

op dit punt zijn provinciegenoot Van Lijnden van Sandenburg Jr., die afkerig is van centralisatie, tegenover hem.

Tot opvolger van Van Tuyll verkiezen de staten in juli 1840 de oud-gouverneur-generaal van Nederlands-Indië Van der Capellen, sedert 1829 statenlid voor de ridderschap. Op dat moment een opvallende keuze omdat een ieder weet, dat Capellen bij Willem I niet in de gratie is en van zijn vooruitstrevende denkbelden ook wel geen geheim zal hebben gemaakt. Hij heeft de benoeming niet aangenomen, zomin als hij een jaar later, onder Willem II een benoeming tot minister van buitenlandse zaken wil aannemen zolang de Koning niet bereid is tot een ingrijpende herziening der Grondwet. Nu kiezen de staten een ander lid van de ridderschap in de persoon van J. K. Baron van Goltstein, die in de kamer steeds een zeer onafhankelijke en vooraanstaande plaats heeft ingenomen. In 1845 behoort hij — als enige van de drie utrechtse kamerleden ¹⁶⁾ — tot de minderheid, die bereid is het initiatief-voorstel der negenmannen in behandeling te nemen en in 1848 heeft hij zich tegen vijf van de twaalf herzieningsontwerpen verklaard, o.m. omdat hij de raad van state niet als onverantwoordelijke adviseur des Konings wilde handhaven, gekant was tegen de opdracht van uitvoering van wetten aan provinciale staten, welke de eenheid der uitvoerende macht in gevaar zou brengen en tegen de vrijheid van onderwijs. Zijn politieke carrière ligt voor het grootste deel buiten het hier behandelde tijdvak en moet dus te dezer plaatse buiten bespreking blijven. Vermeld zij slechts, dat Thorbecke hem „een door en door constitutioneel man” noemt, maar ook, als Van Goltstein hem in 1862 polst voor een ministerszetel, het bescheid geeft „dat hij niet kon medegaan met iemand die hij beschouwde als een versleten man op politiek terrein”.

Overigens behoeft men uit het feit, dat de staten Van Goltstein in 1843 en 1846 herkozen, niet de conclusie te trekken, dat er sedert 1840 in Utrecht zo'n frisse wind gewaaid zou hebben: bij de verkiezing van kamerleden speelt de politieke richting in die jaren nog slechts een bescheiden rol; het komt zelfs wel voor, dat men bewust kandidaten van zeer uiteenlopende richting kiest teneinde deze beide vertegenwoordigd te zien. De drie buitengewone leden, welke Utrecht in 1848 naar de dubbele kamer afvaardigt, — waaronder twee leden van de ridderschap — zijn alle drie uitgesproken conservatief en naast Van Goltstein, die zijn hart vasthoudt voor de vrijheid van onderwijs, zit dan voor dezelfde provincie, in de persoon van Van Reede van Oudtshoorn, een der weinige anti-revolutionairen, die de kamer telt. Sensationele gebeurtenissen zullen zich in deze jaren in de staten dan ook wel nauwelijks hebben afgespeeld. Sensationeel was wel, in 1828, de benoeming van een Belg, Florent ridder van Ertborn, tot opvolger van gouverneur Van Tuyll en

nog sensationeler wellicht diens huwelijk in mei 1830 met een 28 jaar jongere baronesse Van Heeckeren. Na het uitbreken van de belgische revolutie verliet het echtpaar ons land en trad de oudste gedeputeerde, Van Lijnden van Sandenburg op als gouverneur ad interim (27 oktober 1831–29 september 1831). De volgende gouverneur Van Toulon, een man van conservatieve opvattingen, overlijdt op 5 januari 1840, waarna de gedeputeerde Van Heeckeren van Brandsenburg tot 30 september 1840 als wnd. gouverneur optreedt. Bij gouverneur Van de Poll (1 oktober 1840–22 augustus 1850) is zowel het begin als het einde van zijn gouvernement omwolkte van gerucht. Als burgemeester van Amsterdam heeft hij in 1836 zijn ontslag genomen omdat de regering hem een onderzoek weigert naar zijn beleid als hoofd der politie bij het zg. belastingoproer, maar hij is sedertdien als gedeputeerde van Noord-Holland en kamerlid in openbare functiën werkzaam gebleven. Als Koning Willem I hem, veertien dagen voordat hij afstand doet van de troon, tot gouverneur van Utrecht benoemt ziet men daarin een erkenning van het feit, dat destijds aan Van de Poll onrecht is aangedaan. In 1850 krijgt hij evenwel onder verantwoordelijkheid van Thorbecke, ongevraagd ontslag, maar Utrecht laat hem evenmin als indertijd Noord-Holland, vallen: bij de eerste verkiezingen onder het nieuwe bestel wordt hij voor het district Utrecht tot lid van de staten verkozen. Utrecht is, het zal in april 1853 andermaal blijken, beslist niet thorbeckiaans.

Tenslotte dient in dit verband nog melding te worden gemaakt van een opvallend initiatief, in 1846 ondernomen door een lid van de ridder-schap, dat in de staten zitting heeft gehad voor de landelijke stand. Voor de vergadering van 1 juli 1846 zendt Jhr. Beeldsnijder van Voshol een voorstel in om voortaan in het openbaar te vergaderen. Veel genoeg heeft hij van zijn initiatief niet gehad. Uit de notulen der vergadering van 7 juli 1846 blijkt, dat de gouverneur het voorstel strijdig achtte met de Grondwet, die alleen aan de tweede kamer het recht toekende in het openbaar te vergaderen en derhalve de voorsteller in overweging gaf het in te trekken. „Waarom door dien heer gedifficulteerd zijnde, door den President aan de Vergadering is voorgesteld, het gedane voorstel buiten deliberatie te houden. Niemand der leden over (dit voorstel) het woord gevraagd, of zich daartegen verzet hebbende, is dien conform geconclueerd. De heer Beeldsnijder verklaart hiertoe niet te hebben medegewerkt”. De toestand in Utrecht verschilde dus blijkbaar niet veel van die, welke het jonge statenlid Van Loghem in 1837 in Overijssel aantrof: „den gouverneur tegen te spreken waagde bijna niemand”.¹⁷⁾

Het verlies van hun staatsrechtelijke positie is in 1848 door de ridder-schappen gelaten aanvaard. Dat is in het licht van de toen heersende

stemming gemakkelijk te begrijpen. De voorzitter van de ridderschap van Zuid-Holland, de oud-minister H. van Zuylen van Nyevelt, vond de enkele verdachtmaking, dat hij het herstel der ridderschappen zou voorstaan, zo ondragelijk, dat hij zich genoopt zag de kiezers reeds op 27 november 1848 per circulaire in te lichten over de onjuistheid van deze „liefdeloze en onoverdachte beschouwingen” en Jhr. Louis van Sasse van Ysselt mocht ondervinden, dat zijn medeleden in de brabantse ridderschap hem hun vertrouwen waardig bleven keuren nadat hij verklaard had als kamerlid zijn stem aan de herzieningsvoorstellen te zullen geven.¹⁸⁾

Over de consequenties der herziening ten aanzien van de positie der ridderschappen werd niet eenstemmig gedacht. Zolang het kiesrecht voor de provinciale staten niet op andere wijze geregeld was, bleven zij krachtens het eerste additionele artikel der Grondwet als „bestaande autoriteiten” in stand en zij hebben dan ook op 1 juli 1849 hun kiesrecht nog uitgeoefend. Toen zij op 1 juli 1850 wederom bijeenkwamen had zulks nauwelijks zin meer, want het ontwerp-provinciale wet was toen de tweede kamer reeds gepasseerd en zelfs was er inderhaast een speciaal wetje tot stand gebracht, waarbij de opening van de najaarszitting der staten werd verschoven tot 1 augustus, opdat de leden verkozen zouden worden volgens het nieuwe stelsel. Niettemin heeft althans in Noord-Brabant ook in 1850 nog een verkiezing door de ridderschap plaatsgevonden, hetgeen strict formeel in orde was, maar geen effect meer kon sorteren. Vijf dagen later, op 6 juli 1850, trad de provinciale wet in werking.

In verschillende provincies, met name in Zuid-Holland, heeft de meerderheid der leden van de ridderschap zich op het standpunt gesteld, dat met het vervallen van haar kiesrecht aan de ridderschap haar bestaansrecht was ontnomen, zodat de corporatie van rechtswege had opgehouden te bestaan. Elders, b.v. in Noord-Brabant, huldigde men de opvatting, dat de rechtspersoonlijkheid der ridderschap niet door het verlies harer publiekrechtelijke status werd aangetast, zodat de corporatie op basis van het bestaande reglement is blijven doorvergaderen, uiteraard zonder nog verkiezingen te houden. In Utrecht heeft men, zoals wij zullen zien de veiligste weg gekozen: men heeft de bestaande ridderschap als ontbonden beschouwd en onder dezelfde naam een nieuw privaatrechtelijk zedelijk lichaam in het leven geroepen.¹⁹⁾

Van praktisch belang was de kwestie met name in die provinciën, waar de ridderschappen uit eigen middelen der leden, een fonds bijeen hadden gebracht ter ondersteuning van behoeftige standgenoten. De vraag naar de rechtstoestand van zulk een fonds is met name aan de orde geweest in Zuid-Holland, waar, onder heftig protest van de minderheid, besloten

werd tot verdeling onder de leden, die indertijd tot de vorming hadden bijgedragen. ²⁰⁾

In Utrecht was de vorming van een fonds reeds sedert 1839 aanhangig, doch had zij ten dage van de grondwetsherziening nog steeds haar beslag niet gekregen. Er was echter wel een zeker vermogen aanwezig in de vorm van een boekerij, een, door legaat verkregen pand aan het Janskerkhof, ²¹⁾ en een door de leden bijeengebrachte som van ca. f 20.000,—. Daar de meeste leden het op prijs bleken te stellen, dat de ridderschap onder de oude naam in stand zou blijven als een privaatrechtelijke organisatie, die de beschikbare gelden zou aanwenden tot ondersteuning van onvermogende leden of weduwen en afstammelingen van leden, dan wel tot enig ander nuttig of liefdadig doel, heeft men aan degenen, die daartoe niet wensten mede te werken hun evenredig aandeel in het vermogen uitbetaald en besloten tot de oprichting van een nieuw zedelijk lichaam, waarin de overigen hun deel zouden inbrengen (1 september 1851). ²²⁾

§ 5. DE RIDDERSCHAP VAN UTRECHT VAN 1851-1880

Het zedelijk lichaam „De ridderschap van Utrecht”, sedert het herstel der onafhankelijkheid het tweede van die naam, kwam tot stand door het verlijden van een authentieke, „constitutieve akte” op 1 september 1851. Daarbij fungeerden als oprichters 36 leden der voormalige publiek-rechtelijke ridderschap. Uit het in deze akte woordelijk overgenomen reglement, dat in de vergadering van 17 mei door de meerderheid was aangenomen, blijkt, dat men de band met het verleden niet alleen in de naam wilde aanhouden. Zo vindt men daar onder de eisen van toelating niet alleen, dat men moet zijn een tot de Nederlandse adel behorend meerderjarig Nederlander, die tevens ingezetene der provincie is (aan welke laatste eis afstammelingen van leden echter niet behoeven te voldoen), doch tevens, dat niet worden toegelaten degenen die lid zijn van de ridderschap in een ander gewest, dan wel zich bevinden in dienst of onder de eed van een vreemde staat, of daarvan enige jaarwedde genieten.

Ook de bepaling, dat de ridderschap zich van alle staatkundige raadpleging onthoudt, herinnert aan het vroegere verbod om te handelen over zaken van algemeen bestuur, die niet aan de ridderschap zijn opgedragen. Een dergelijke bepaling heeft in het reglement van een particuliere organisatie weinig zin tenzij zij moet dienen om opgewonden politieke discussies te voorkomen.

Over het doel, dat bij de oprichting centraal stond, de vorming van een fonds tot ondersteuning van onvermogende leden of weduwen en wettige afstammelingen der leden, bepaalt het reglement, dat een deel van de inkomsten bestemd kan worden tot ondersteuning van wettige ongehuwde vrouwelijke en minderjarige mannelijke afstammelingen van leden in de eerste graad, voorzover deze binnen een jaar na hun geboorte ingeschreven zullen zijn in een register van gerechtigden. Voor deze inschrijving is een bedrag van f 10,— aan de kas der ridderschap verschuldigd, maar daar staat tegenover, dat een ingeschrevene bij toetreding tot de ridderschap slechts de helft van het alsdan verschuldigde entreegeld van f 100,— behoeft te betalen.

Over de handelingen van de ridderschap is uit de aard der zaak weinig te vermelden. Men krijgt de indruk, dat het lidmaatschap niet op hoge prijs werd gesteld, want in de jaren 1853-1878 werden slechts zestien nieuwe leden toegelaten, zodat zelfs werd gesproken over de mogelijkheid, dat het bezit van de corporatie allengs in één hand zou geraken. Het kan zijn, dat dit vooruitzicht niet aan alle zittende leden onwelkom is geweest: het is in ieder geval gebezigd als argument ten gunste van opheffing, met als gevolg een verdeling van het vermogen onder de leden. In

1878 kwam het inderdaad zover, dat de vergadering besloot geen nieuwe leden meer aan te nemen en geen gerechtigden meer in het register in te schrijven, een besluit, dat duidelijk wees op een voornemen tot liquidatie en dat twee jaar later gevolgd werd door de verkoop van het pand aan het Janskerkhof en door een voorstel tot ontbinding en verdeling. Een dochter van een der oprichters, die in het register van gerechtigden ingeschreven was, liet op de vergadering, welke over dit voorstel moest beslissen (8 mei 1880) aan de toenmalige voorzitter Jhr. J. P. Strick van Linschoten een akte van protest betekenen tegen wat zij als een verkorting van haar rechten beschouwde, maar veel indruk heeft dit niet gemaakt: drie weken later was de ridderschap weer bijeen om de verdeling en uitbetaling der gelden te effectueren. Op die vergadering bleek echter, dat in de kringen dergenen die, hoewel aan de eisen voldoende, tot dusver niet waren toegetreden, een tegenactie op touw was gezet. Er kwam een stuk binnen, getekend door de in stad en land zeer geziene hoogleraar Mr. B. J. L. Baron de Geer van Jutphaas en 21 anderen, die te kennen gaven, dat zij een poging wilden aanwenden om de vergadering op haar besluit te doen terugkomen en mede wensten te werken tot instandhouding van het ondersteuningsfonds. Daartoe verklaarden zij zich bereid toe te treden, „waardoor de bedenking, dat door de niet toetreding van nieuwe leden het fonds allengs in ene hand zou kunnen overgaan, weggeruimd wordt”.

De zittende leden, vijftien in getal, hebben dit stuk echter niet eens in behandeling genomen: de verdeling en uitkering vond plaats, zodat ieder lid meer dan f 3.000,— ontving en aan de ingeschreven gerechtigden werd terugbetaling aangeboden van de f 10,—, die indertijd bij hun inschrijving betaald waren.

Men kan hier de woorden herhalen, die in 1849 gebezigd werden door F. A. A. C. Baron van Lynden van Sandenburg met betrekking tot een destijds aanhangig verdelingsvoorstel: een weinig ridderlijk einde.²²⁾

Maar lang zou het Sticht niet zonder georganiseerde ridderschap blijven: op 17 juli 1880, dus nog geen twee maanden later verenigden zich drie-en-twintig leden van de stichtse adel, waaronder dertien van degenen, die zich in 1880 hadden aangemeld, „tot wederoprichting van de Vereniging DE RIDDERSCHAP VAN UTRECHT”, wier statuten bij Koninklijk Besluit van 24 november 1880 werden goedgekeurd. Zij stelt zich een tweeledig doel:

- (1°) het daarstellen van een band tussen personen, deel uitmakende van den Nederlandsen Adel, gevestigd binnen, of afkomstig uit de Provincie Utrecht, en het houden van onderlinge samenkomsten door hen, ter bespreking hunner gemeenschappelijke belangen;

(2°) het verlenen van ondersteuning aan onvermogene leden of weduwen, en wettige afstammelingen van leden dezer ridderschap uit een daartoe bestemd fonds, bijeengebracht uit giften, makingen, intreegelden van Leden en Gerechtigden en de jaarlijkse inkomsten der vereniging.

In de voorgeschiedenis ligt de verklaring van art. 5 der Statuten, hetwelk luidt: De Leden der bij constitutieve acte van 1 september 1851 opgerichte Ridderschap van Utrecht, die bij de ontbinding derzelve op 29 mei 1880, hare fondsen onderling hebben verdeeld, zomede hunne afstammelingen in de mannelijke lijn, tot in de derde graad, kunnen geen leden dezer Ridderschap worden, tenzij vooraf het door hen uit die fondsen verkregen aandeel met 5% rente, sedert 29 mei 1880, in het Fonds dezer Ridderschap stortende.

STAAT A

Vertegenwoordigers van de ridderschap in de provinciale staten van Utrecht

1814-1849

1814-1849	G. C. C. J. (1822 baron) van Lynden van Sandenburg
lid van Gedeputeerde Staten
1814-1828	J. A. (1822 baron) Taets van Amerongen van Woudenberg
lid van Gedeputeerde Staten
1814-1832	J. H. (1822 baron) van Lynden tot Lunenburg
1814-1849	G. C. D. (1822 baron) van Hardenbroek tot Hardenbroek
1814-1821	Jhr. F. O. J. Hacfort tot den Ham
1814-1840	W. R. (1819 baron) van Heeckeren van Brandsenburg
lid van Gedeputeerde Staten
1814-1824	W. R. (1822 baron) van Tuyll van Serooskerken tot Koelhorst
lid van Gedeputeerde Staten
1814-1831	M. L. (1822 baron) van Utenhove van Bottenstein
1814-1819	Jhr. Mr. W. E. de Perponcher Sedlnittsky van Wolphaartsdijk
lid van Gedeputeerde Staten
1814-1817	J. A. (1822 baron) Taets van Amerongen van Renswoude, heer van Deijl
1814	Jhr. R. D. J. van Reede, 7de graaf van Athlone
benoemd 1814, doch nimmer opgekomen
1815-1837	Jhr. N. H. Strick van Linschoten, heer van Bunnik, Vechten Vlooswijk
1816-1818 en	
1831-1836	J. M. C. (1822 baron) van Utenhove van Heemstede
1817-1849	J. G. G. (1822 baron) Taets van Amerongen van Renswoude
lid van Gedeputeerde Staten
1819-1824	P. (1822 baron) van Reede van Oudtshoorn
1819-1843	E. L. (1822 baron) van Hardenbroek van Lokhorst
1819-1843	E. L. (1822 baron) van Hardenbroek van Lokhorst
1823-1840	D. (1822 baron) van Tuyll van Serooskerken van Maarssen
1825-1844	H. Ph. baron Snouckaert van Schauburg
1829-1848	G. A. G. Ph. baron van der Capellen van Berkenwoude
1829-1847	G. F. baron van Derfelden van Hinderstein
1832-1836	G. H. A. baron van Heeckeren van Brandsenburg

- 1837-1849 J. baron Taets van Amerongen van Notewisch
lid van Gedeputeerde Staten
- 1837-1849 J. baron Taets van Amerongen tot Woudenberg
- 1838-1849 Jhr. W. A. Beelaerts van Blokland
- 1841-1849 Jhr. J. E. de Pestere van Cattenbroek
- 1843-1849 A. C. G. ridder van Rappard
- 1845-1847 J. F. baron van Reede van Oudtshoorn
- 1847-1849 G. W. J. baron van Boetzelaer van Dubbeldam
- 1847-1849 Ph. J. baron van Zuylen van Nyevelt
- 1848-1849 W. R. baron van Tuyll van Serooskerken van Zuylen
lid van Gedeputeerde Staten

STAAT B

*Leden van de ridderschap van Utrecht, die in de provinciale staten van
die provincie zitting hebben gehad voor een andere stand*

1814-1849

Voor de stad Utrecht

- 1814-1827 W. A. H. (1819 baron) van Heeckeren van Brandsenburg
lid van Gedeputeerde Staten
toegelaten tot de ridderschap 1826
- 1830-1849 Jhr. W. E. Ram
toegelaten tot de ridderschap 1836

Voor de landelijke stand

- 1814-1834 P. W. Bosch van Drakestein
verheven 1829
toegelaten tot de ridderschap 1831
- 1816-1824 D. J. W. Strick van Linschoten van Rhijnauwen en Nieuw-
Helvoet
ingelijfd 1816
toegelaten tot de ridderschap 1821
- 1824-1833 Jhr. (1830) Mr. P. J. van der Does de Bye
- 1831-1835 Jhr. F. van Collen van Gunterstein
- 1833-1849 Jhr. G. J. Beeldsnijder van Voshol
- 1836-1849 J. P. C. baron van Reede van ter Aa
- 1845-1849 J. D. C. C. W. baron d'Ablaing van Giessenburg
was tot 1841 lid der ridderschap van Holland, daarna over-
gegaan naar die van Utrecht
- 1846-1849 Jhr. J. P. Strick van Linschoten van Vlooswijk
- 1848-1849 F. C. H. baron Taets van Amerongen

STAAT C

Leden van de ridderschap van Utrecht, die benoemd zijn tot lid van de Staten Generaal

1815-1848

Staten Generaal 1814-1815 (provincie Utrecht 3 leden)

W. R. van Tuyll van Serooskerken van Zuylen

1815 benoemd in de Eerste Kamer

W. N. de Pestere van Cattenbroek

1815 benoemd in de Tweede Kamer

Buitengewone leden van de Kamer voor grondwetsherziening 1815 (3 leden)

J. M. C. van Utenhove van Heemstede

Eerste Kamer 1815-1848

1815-1839 W. R. van Tuyll van Serooskerken van Zuylen
(bedankt 23 september 1816 als lid van de ridderschap)

1824-1831 Jhr. W. N. (de) Pestere van Cattenbroek

W. N. (de) Pestere van Cattenbroek

1831-1848 J. H. baron van Lynden tot Lunenburg

1840-1848 Jhr. H. M. A. J. van Asch van Wijck

1842-1844 Jhr. o. van Weede van Dijkveld

Tweede Kamer 1815-1848 (provincie Utrecht 3 leden)

1815-1824 Jhr. W. N. (de) Pestere van Cattenbroek

1818-1830 J. M. C. (1822 baron) van Utenhove van Heemstede

1822-1840 Jhr. (1833) H. M. A. J. van Asch van Wijck
toegelaten tot de ridderschap 1834

1824-1840 W. R. baron van Tuyll van Serooskerken van Coelhorst

1840-1848 J. K. baron van Goltstein

1840-1845 W. R. baron van Heeckeren van Brandsenburg

Buitengewone leden van de Kamer voor de grondwetsherziening 1840 (3 leden)

F. A. A. C. baron van Lynden van Sandenburg

Buitengewone leden van de Kamer voor de grondwetsherziening 1848 (3 leden)

D. C. C. W. baron d'blaing van Giessenburg

J. F. baron van Reede van Oudtshoorn

- 1) Over het ontstaan en de ontwikkeling der ridderschappen is in de laatste jaren veel gepubliceerd. Voor een beknopt, doch helder overzicht raadplege men het boekje van Jonkv. Dr. J. M. van Winter, *Ridderschap, ideaal en werkelijkheid*, Bussum 1965. Dezelfde auteur behandelde in haar proefschrift „Ministerialiteit en ridderschap in Gelre en Zutphen” (Groningen 1962) de resultaten van een uitgebreid onderzoek betreffende het hertogdom Gelre.
- 2) Uitvoerig hierover C. W. van der Pot, *Bestuurs- en rechtsinstellingen der Ned. provinciën*, Zwolle 1949, § 21.
- 2a) D.w.z. de toenmalige hervormde staatskerk.
- 3) De Savornin Lohman, *De bestuursinrichting van . . . Utrecht gedurende de Bataafsche Republiek*, prft. Utrecht, 1910, bl. 4.
- 4) Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse stam III* (1949), bl. 311.
- 5) Zie Verzameling van wetten enz. dl. VII, bl. 104-131.
- 6) Vgl. Van der Pot, *Bestuurs- en rechtsinstellingen der Ned. provinciën*, §§ 37-39.
- 7) Colenbrander, *Ontstaan der Grondwet I*, bl. 43 vv.
- 8) Na de splitsing van Holland in 1840 werd dit: Noord-Holland 6 op 72; Zuid-Holland 10 op 86.
- 9) Het reglement op de samenstelling der staten van Limburg werd vastgesteld op 4 dec. 1815; de eerste benoemingen in de ridderschap dezer provincie vonden eerst plaats op 16 febr. 1816. Na de afscheiding van België werd het aantal statenleden voor de verkleinde provincie vastgesteld op 39, waarvan 13 te verkiezen door de ridderschap. De eerste benoemingen in de nieuwe ridderschap vonden plaats in 1842.
- 10) Zie Colenbrander, *Ontstaan der Grondwet I*, bl. 190, 194, 203, 294, 299, 323. Raepsaet, die Van Tuyll in de commissie 1815 leerde kennen, was kennelijk zeer met hem ingenomen. Hij noemt hem „un respectable vieillard; . . . pas fait pour briller ou dominer dans une assemblée, mais il a des connaissances en affaires; extrêmement honnête et juste et ferme quand ik le faut. Ses opinions sont independantes et a lui” (Colenbrander, *Ontstaan II*, bl. XXXI).
- 11) Aantekening op de Grondwet, eerste druk, 1839, blz. 176; Over de hervorming van ons kiesstelsel, 1842, bl. 7/8 en 65; Aantekening twee druk, deel II, bl. 19 (1843).
- 12) Ziehier, althans ten dele de oplossing van het raadsel, dat d’Ablaing van Giessenburg opwerpt in de voetnoot op bl. 118 van zijn werk „De ridderschappen in het Koninkrijk der Nederlanden” (1875).
- 13) Zie Handelingen . . . herziening der Grondwet 1847-1848, deel II, bl. 655, De Bosch Kemper, *Geschiedenis van Nederland na 1830*, II, bl. 422 en H. v. Loghem, „Eennige bladzijden uit de geschiedenis der Staten van Overijssel van 1830 tot 1848”, *Bijdragen tot de kennis van het Staats-, Provinciaal en Gemeentebestuur*, deel 18 ((1872), bl. 1.
- 14) Rüter, *Rapporten van de Gouverneurs III*, bl. 226.
- 15) De Bosch Kemper, als voren, III, bl. 146.
- 16) Van de anderen is Menso tegen en Van Heeckeren van Brandsenburg wegens ongesteldheid afwezig.
- 17) Het stuk is in 1846 te Utrecht uitgegeven onder de titel: *Voorstel aan de staten der provincie Utrecht*. Zie ook De Bosch Kemper, als voren, V, Lett. Aantekeningen bl. 114.
- 18) Memorie betreffende de verdeling van het fonds der ridderschap van Zuid-Holland, door H. J. Caan en vijf anderen, Den Haag, 1851, bl. 7 en M. G. Wildeman, *De Ridderschap van Noordbrabant met eene inleiding door Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt* (1903), bl. 10 en 11.
- 19) Zie hierover uitvoeriger, Mr. W. J. baron d’Ablaing van Giessenburg, *De ridderschappen in het Koninkrijk der Nederlanden*, Den Haag, 1875, bl. 15-17. Diens opvatting, dat de ridderschappen als lichamen met een publiekrechtelijke taak zijn blijven voortbestaan, dunkt mij, op dezelfde gronden als in het hiervoor genoemde werk aangevoerd door Jhr. Van Sasse van Ysselt, niet houdbaar.
- 20) Hierover handelt de in noot 18 genoemde memorie.
- 21) Dit is het pand Janskerkhof 2, dat thans één geheel uitmaakt met de zg. Statenkamer,

Janskerkhof 3. Met het einde van de provinciale souvereiniteit verviel het pand aan de staat, die het na de bevrijding in 1813 weer voor f 5.000,— afstond aan de ridderschap. Het werd in het begin van deze eeuw door het rijk teruggekocht ten behoeve van de Universiteit en herbergt thans het Zoölogisch Laboratorium.

- ²²⁾ Zie B. de G. v. J. (Mr. B. J. L. baron de Geer van Jutphaas), De ridderschap van Utrecht, haar begin en einde, Utrecht 1880.